

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन निर्णय क्र. जलसं-२०१०/प्र. क्र. १३/जल-८
मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२
दिनांक : १८ मार्च, २०१०

वाचा :

शासन निर्णय, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,

- (१) क्रमांक : जलसं-२००२/प्र.क्र.५८१/जल-७, दिनांक २८ फेब्रुवारी, २००२
- (२) क्रमांक : जलसं-२००२/प्र.क्र.६७०/जल-७, दिनांक २९ नोव्हेंबर, २००२
- (३) क्रमांक : जलसं-१००३/प्र.क्र.७९/जल-८, दिनांक १८ जून, २००३
- (४) क्रमांक : जलसं-१००४/प्र.क्र.४७/जल-८, दिनांक २४ ऑगस्ट, २००४ व दिनांक १४.९.२००५.
- (५) क्रमांक : जलसं-१००५/प्र.क्र.९५/जल-८, दिनांक २४ फेब्रुवारी, २००६
- (६) क्रमांक : जलसं-२००६/प्र.क्र.१३४/जल-८, दिनांक ५ एप्रिल, २००७
- (७) क्रमांक : जलसं-२००८/प्र.क्र.३१/जल-८, दिनांक १८ सप्टेंबर, २००८
- (८) क्रमांक : जलसं-२००८/प्र.क्र.३१/जल-८, दिनांक २० फेब्रुवारी, २००९.
- (९) क्रमांक : जलसं-२००९/प्र.क्र.३४/जल-८, दिनांक १ जुलै, २००९.

प्रस्तावना :

राज्यातील पर्यन्याधारीत कोरडवाहू शेतीसाठी पाणलोट व जलसंवर्धन माध्यमातून जलसिंचन उपलब्धता वाढविणे, अत्यंत मौल्यवान असे पाणी व माती यांचे संवर्धन करणे, पडीक जमिनीचा विकास करणे, रोजगार उपलब्धतेत वाढ करणे आणि पर्यायाने कृषि उत्पादनात वाढ करून मौल्यवान भुसंपत्तीमध्ये स्थायी स्वरूपाची सुधारणा करणे या करिता महात्मा ज्योतिबा फुले जल व भूमि संधारण अभियान राज्यात दिनांक १ मे, २००२ पासून सुरु करण्यात आले. हे अभियान प्रामुख्याने स्थानिक स्वराज्य संस्था, स्वयंसेवी संस्था तसेच ग्रामिण भागातील जनतेच्या लोक सहभागाद्वारे राबविण्यात आले. लोकसहभागातून राबविलेल्या या अभियानाचे यश पहाता हे अभियान सन २००२-२००३ पासून सातत्याने राबविण्यात आले आहे. सन २००९-२०१० मध्ये हे अभियान राबविण्यास संदर्भाधिन दिनांक १ जुलै, २००९ च्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे. हे अभियान सन २०१०-२०११ मध्ये पुढे सुरु ठेवण्यास मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :

राज्यातील पाण्याची उपलब्धता व वारंवार येणारी दुष्काळ सदृश्य परिस्थिती लक्षात घेता जल संवर्धनाच्या कार्यक्रमाचे अनन्यसाधारण महत्व आहे. यासाठी पाणलोट विकासाचा कार्यक्रम राज्यात विविध योजनेच्या माध्यमातून राबविण्यात येतो. या कार्यक्रमांतर्गत करण्यात येत असलेल्या पाणलोट उपचाराची योग्य देखभाल व दुरुस्ती झाल्यास पाण्याची उपलब्धता मोठ्या प्रमाणात होवू शकेल. महात्मा ज्योतिबा फुले जल व भूमि संधारण अभियान हे प्रामुख्याने राज्यातील ग्रामिण भागातील जल, भुमी व इतर नैसर्गिक साधन संपत्तीमध्ये स्थायी स्वरूपात सुधारणा करण्याच्या दृष्टीने

दिनांक १ मे, २००२ पासून राबविण्यात आले आहे. हे अभियान मुख्यतः स्थानिक स्वराज्य संस्था, स्वयंसेवी संस्था तसेच ग्रामिण भागातील जनतेच्या लोक सहभागाद्वारे आता पर्यंत राबविण्यात आले आहे. या अभियानाचे महत्व व अभूतपूर्व यश लक्षात घेवून महात्मा ज्योतिबा फुले जल व भूमि संधारण अभियान दिनांक १ एप्रिल, २०१० पासून दिनांक ३१ मार्च, २०११ पर्यंत सुरु ठेवण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

२. उपरोक्त अभियानाचे नियोजन, अंमलबजावणी व सनियंत्रण यासाठी संदर्भाधिन दिनांक २८ फेब्रुवारी, २००२ अन्वये गठीत केलेल्या खालील समित्या या पुढेही कार्यरत रहातील.

- (१) राज्यस्तरीय सुकाणू समिती.
मा.मंत्री (जलसंधारण) - अध्यक्ष.
- (२) विभागीय स्तर समिती.
संबंधित विभागीय आयुक्त - अध्यक्ष.
- (३) जिल्हा स्तरीय समिती
जिल्हाधिकारी - अध्यक्ष
मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद - सह अध्यक्ष.

३. महात्मा ज्योतिबा फुले जल व भूमि संधारण अभियानात प्रामुख्याने खालील कामांचा समावेश राहील.

- (१) पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत संवर्धनासाठी पारंपारिक नालाबंडीग-गॅबियन बंधारे, वनराई बंधारे इत्यादी तसेच भूजलन सर्वेक्षण यंत्रणेने विकासीत केलेले अपारंपारीक तंत्रज्ञान (बीबीटी, फॅक्चर सील सिमेंटेशन, बोअर ब्लास्टिंग) यासारखी कामे पारंपारिक तलावातील गाळ काढणे व डागडूजी करणे,
- (२) पाझर तलावाची विशेष दुरुस्ती व बळकटी करणे, नालाबंडीगचे विशेष दुरुस्ती, पाझर तलाव, गाव तलाव नालाबंडीग व जलसंधारणाची इतर नवीन कामे ज्या भागात पाणी टंचाई परिस्थिती वारंवार उद्भवते त्या भागात योग्य जागा उपलब्ध असल्यास व ही कामे दोन वर्षात पूर्ण होण्यासारखी असल्यास ती देखील घेण्यास हरकत नाही. परंतु या अभियानाचा भर हा जून्या जल स्रोताच्या बळकटीकरणावर आहे.
- (३) पारंपारिक जलस्रोत बळकटीकरण :- गेल्या २०-३० वर्षांमध्ये विविध योजनांतर्गत घेतलेले (पाझर तलाव, वनराई बंधारे, लघु पाटबंधारे तलाव, कच्चे बंधारे, नाला बंडीग व सांडवा फुटतुट दुरुस्ती) गाव तलाव यांच्यामध्ये असलेला गाळ काढणे व आवश्यक अशी विशेष दुरुस्ती करणे.
- (४) पश्चिम घाटामध्ये सहयाद्रीच्या दोन्ही बाजूला भरपूर पर्जन्यमान असून सुद्धा ज्या गावांना पिण्याची पाण्याची टंचाई असते अशा ठिकाणी वरच्या भागामध्ये गावतळी, के.टी.वेअर, साठवण बंधारे, वळण बंधारे घेण्यात यावेत. यामध्ये समपातळी चरसुद्धा समाविष्ट आहे.
- (५) कोल्हापूर तथा लघु पाटबंधाऱ्यांची विशेष दुरुस्ती.
- (६) राज्यातील पाणलोट विकासाची अपुरी कामे प्राधान्याने पूर्ण करून राज्यातील प्रत्येक तालुक्यातील पाणलोट विकासाची उत्तम प्रात्यक्षिके तयार करणे.

४. हे अभियान लोक चळवळीद्वारे व लोक सहभागातून राबविण्यात येणार असले तरी महाराष्ट्र ग्रामिण रोजगार हमी योजना (MRGES), राष्ट्रीय समविकास योजना/मागास भागासाठी

अनुदान निधी योजना (BRGF) इत्यादी योजनांच्या माध्यमातून उपलब्ध होणाऱ्या निधीचा देखील याकरीता उपयोग करण्यात यावा.

५. मृद व जलसंधारण कार्यक्रमाचे महत्त्व लक्षात घेवून विभाग, जिल्हा व तालुका स्तरावर दिनांक ११ एप्रिल, २०१० ते दिनांक २५ एप्रिल, २०१० या कालावधीत विशेष कार्यक्रमाचे आयोजन करून महात्मा फुले जल व भूमी संधारण अभियानाची सुरवात करण्यात यावी. सदर अभियानांतर्गत घेण्यात येणारी वरील परिच्छेदातील बहुतांशी कामे येत्या पावसाळ्यापूर्वी हाती घेतल्यास पावसाळ्यानंतर पाण्याच्या साठ्यात मोठ्या प्रमाणात वाढ करणे शक्य होईल. हे लक्षात घेता विभागीय, जिल्हा व तालुका स्तरावर वरील प्रमाणे विशेष कार्यक्रमाचे आयोजन करून व्यापक प्रसिध्दीद्वारे महात्मा ज्योतिबा फुले जल व भूमि संधारण अभियान अधिकाधिक गतीमान करण्यात यावे.

६. विभागीय आयुक्त जिल्हाधिकारी यांनी गठीत केलेल्या वरील समित्यांच्या वेळोवेळी बैठका घेवून अभियानांतर्गत झालेल्या कार्यवाहीचा अहवाल शासनास सादर करावा. आयुक्त कृषि, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांनी देखील सर्व क्षेत्रीय यंत्रणेमार्फत या अभियानास व्यापक प्रसिध्दी द्यावी व झालेल्या कार्यवाहीचा अहवाल शासनास सादर करावा.

७. सदर शासन निर्णय शासनाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २०१००३१८१७०३०९००१ असा आहे.

८. महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(रेखा भिडे)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा. राज्यपाल यांचे सचिव,

मा. मुख्यमंत्री यांचे सचिव,

मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव

मा. मंत्री (जलसंधारण), यांचे खाजगी सचिव

मा. राज्यमंत्री, (जलसंधारण) यांचे खाजगी सचिव

सर्व मा. मंत्री, राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,

मा. उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषद.

प्रमुख सल्लागार, महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषद.

कार्याध्यक्ष, आदर्श गाव संकल्प व प्रकल्प समिती, पुणे.

मुख्य सचिव यांचे सहसचिव,

सर्व अप्पर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, मंत्रालयीन विभाग

सर्व विभागीय आयुक्त,

आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे,

महासंचालक, कै. वसंतराव नाईक स्वावलंबन मिशन

संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

सर्व संचालक, कृषि आयुक्तालय, पुणे

मुख्य अभियंता, लघु पाटबंधारे (स्थानिक स्तर), पुणे
संचालक, सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, / सर्व प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा,
सर्व विभागीय कृषि सहसंचालक,
सर्व अधीक्षक अभियंता, पाटबंधारे, / सर्व अधीक्षक अभियंता, लघु पाटबंधारे, (स्थानिक स्तर)
संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, मुंबई, / महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क, मुंबई (प्रसिध्दी
करीता),
सर्व जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी,
सर्व सहसंचालक, सामाजिक वनीकरण वृत्ते,
सर्व मुख्य वनसंरक्षक, / सर्व उपवनसंरक्षक,
सर्व उपायुक्त (विकास),
महाराष्ट्र राज्य जलसंधारण सल्लागार परिषदेचे सर्व अशासकीय सदस्य,
महालेखापाल, (लेखापरिक्षा), महाराष्ट्र १ व २, मुंबई व नागपूर,
महालेखापाल, (लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र १ व २, मुंबई व नागपूर,
सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
सर्व मंत्रालयीन विभाग,
संचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
सर्व उप सचिव/अवर सचिव/कार्यासन अधिकारी, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
निवडनस्ती--जल-७ .